

BİR MİT YARATICISI OLARAK NASREDDİN HOCA

Yrd. Doç. Dr. Ebru ŞENOCAK*

Özet: Türk halkının sözünün temsilcisi olan Nasreddin Hoca, geçmişten geleceğe akıp giden kültürel değerlerin ölümsüz taşıyıcısıdır. O, mantık ve gönül dünyasını ortak noktada birleştirerek okuyucusunu ironi ve mizah unsurlarıyla güldürürken düşündüren, hatalarını göstererek düzeltme imkânı veren geleneğin dirilmesine ve yaşatılmasına sonsuza kadar hizmet eden gönüllü bir rehberdir.

Ata kültürüne bağlılığı, mitolojik sembolleri kullanarak hafızalarda yeniden güncellemeyi amaçlayan Nasreddin Hoca, aynı zamanda evrensel nitelikli mesajlar vererek insanoğlunun bireyleşim sürecine de olumlu katkılar sağlamıştır.

Anahtar kelimeler: Nasreddin Hoca, ironi, kültür, mitoloji, bireyleşim süreci.

AS A MYTH CREATOR, NASREDDIN HODJA

Summary: The representative of Turkish folk's words, Nasreddin Hodja is the immortal carrier of the cultural values that flow from the past to the future. He is a volunteer guide that will serve forever for the rising and perpetuating of a tradition that he made people laugh and think with irony while giving them the chance of correcting themselves by integrating the logic and world of love.

Nasreddi Hodja, being devoted to ancestor's cult and aiming to update things in memories by using the mythological symbols, had a positive contribution to the process of humans' individualization as well, by giving global messages.

Key Words: Nasreddin Hodja, Irony, Culture, Mythology, Individualization process

Türk folklorunun önemli taşıyıcı güçlerinden birisi olan Nasreddin Hoca; zeki, bilgili, sevimli, pratik zekâ sahibi, saf ve çıkarsız bir bilge olup, ana-baba-çocuk ve yetişkin rolleriyle Türk halkının kültürünü, engin zekâsını, dünya görüşünü yansıtmaya, davranışlarını, çatışmalarını çözümlemeye çalışır. O, geçmişin yaşanmışlıklarıyla dolu tecrübelerini, akıp giden zamana sızdırarak sonsuza yürüyen bir kahramandır. Nasreddin Hoca bir anlamda, Türk halkının fıkraya dönüşmüş yüzüdür.

Nasreddin Hoca, mitolojiye ve halk inanışlarına dair fıkralarında, iki temel görüşü savunur:

1. Gelenekleri ve mitleri önceleyerek, günümüz dünyasına mizahla taşıyıp onları yeniden canlandırmak.

2. Yaşanan zamanın ihtiyaçlarını karşılamak için mit veya inanışları, yeni bir söylem, ironik bir dil ile yeniden ifade etmek.

*Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi-ELAZIĞ, e-mail: esenocak@firat.edu.tr

Kişinin kimliğini yani özünü, iç dünyasında sürekli olarak büyüyen dil, din, bilinç, örf, âdet, gelenek ve görenekler yumağı sağlar. Bu değerler bütünü kişiyi, geçmiş ve gelecek arasında önemli bir merkez konumuna taşır. Nasreddin Hoca, fıkralarında hayatın her aşamasında gerçeklerle yüzleşmek isteyen ya da bu zorunluluğu hisseden insanı canlandırır. Bu yüzden sık sık geçmişe sırtını dönmeyen bir toplum olmamızı öğütler. Eşeğine ters binerken dahi çevresine mesaj vermeyi ihmal etmez.

Nasreddin Hoca, “öteki” olmaya karşı olduğu gibi ötekileşmenin önlemlerini de almıştır. *Nasreddin Hoca, öğrencileriyle derse giderken eşeğe ters biner. Sebebini soranlara da: “Vallahi, doğru binsem arımda kalıyorsunuz, siz önde gitmeniz ben arımda kalacağım, en iyisi böyle yüz yüze gitmek.”* (Tokmakçioğlu 2004: 211) diyerek, geçmişe sırtını dönenleri ironikleştirir. Hoca’nın eşeğine ters binerek önde yürümesi, onun hem statüsüne uygun davrandığını hem de yüksek statüsü ile halk arasındaki kopukluğu önlemiş olduğunu gösterir. (Dökmen 2003: 31). Nasreddin Hoca bu fıkrada, geleceğe yönelik adımlar atılmasının gelişim açısından önemli olduğunu yalnız, öncelikli olarak geçmiş ile kurulması gereken bağın ihmal edilmemesini önemle vurgular. “Kuantumcu görüşe göre, bir an önce ben olan benlik her yeni deneyimin sonucunda oluşan yeni dalga fonksiyonuyla çakışması yüzünden, aynı zamanda hem bir sonraki şimdi hem de gelecek benliğimle bağlantılıdır.” (Zohar 2003: 136). Nasreddin Hoca da, geçmiş ile gelecek arasında bugünü temsil eder. Nasreddin Hoca’nın kalbinin halka yönelik olması, varlığının gönül bağı kurduğu halkına, geçmişine sıkı sıkıya bağlı olduğunun ifadesidir. Nasreddin Hoca, medeniyet için kişinin tarihî kökleri bulunan bir ağaca (doğuya) bağlanmasını ve uzlaşım anlamında geleceğe (batıya) dallarıyla çiçeklenip dağılmasını öğütler. Nasreddin Hoca’nın, geçmişten bugüne taşıdığı kültür köklerini, nesillerin ortak paylaşım değerleriyle kalıcı ve sürekli kılması, sahip olduğumuz kuantum sistemini biçimlendirir.

Geçmiş bugüne taşıyan en önemli unsurlardan birisi de mitolojik anlatılardır. Nasreddin Hoca, mitolojinin insanlık geçmişini aydınlatan unsurlarını fıkralarında, rüyalar ve semboller ile şimdiye taşır.

Bir gün, ansızın rüyadan uyanan Nasreddin Hoca, eşinden divitini ve kâğıtlarını isteyerek aklına gelen şu şiiri yazar: “Yeşil yaprak arasında karatavuk, kızıl burnumu ketti.” (Halıcı 1994: 33). Nasreddin Hoca fıkraları, düşlerimizdeki gibi saçma, gülünç ve komik semboller, söz oyunları ile yüklü olmasına karşılık, derin anlamlı ve düşündürücü mesaj içerikleriyle doludur. Nasreddin Hoca’nın rüyadan uyandığında yazıya geçirdiği bu satırlar onun, rüyada iken bilinçdışındaki gizemli sesi fark edip, uyanış eşliğini aştığını gösterir. Nasreddin Hoca’nın gençliğinde iken gördüğü bir rüyada, olayı “Yeşil yaprak arasında karatavuk!” şeklinde yazıya geçirmesi, bilinç eşliğinde kendisini rahatsız eden, sessizliklerin hapsoldüğü kapının anahtarını bulmasına işaret eder. Yeşil, umut rengi olup umut ederek yaşayan çile yolcusuna/insana, kendisini keken karatavuk da, onu gerçekleri görmeye davet

eden bir haberciye işaretir. Habercinin renginin kara olması, tezlik bildirmekte olup insanın öte dünya hazırlığına, ruhunu arındırmaya acil olarak başlaması gereğini vurgular.

Rüyaların yanı sıra nesnelere dünyasının sembolik anlamları da Nasreddin Hoca fıkralarında kendisini ağırlıklı olarak gösterir. *Nasreddin Hoca'ya: "Güneş mi faydalıdır yoksa ay mı?" diye sorarlar. O da: "Güneş gündüz doğduğundan karanlığa faydası olmayıp, ay ise geceleri doğarak ortalığı gündüz gibi eylemekle ayın faydası daha mühimdir."* (Arslan-Paçacıoğlu 1996: 83) der. Nasreddin Hoca'nın güneş yerine ayı daha önemli bulması, ilkel insanın mitolojik görüşleriyle örtüşür. "Tarihi sembolizmde güneş, hiçbir zaman ay kadar önemli olmamıştır. Çiçero'ya göre ay, canlıların büyümesini sağlayan ve topraktan doğan her şeyi olgunlaştıran bir sıvı bırakırdı. Plutarkos'a göre kadınlar yani doğan bebekleri doğurgan aya minnettarlıklarını ifade etmek üzere kapının önüne çıkarak "Ay"a gösterirler (Ateş 2001: 137).

Nasreddin Hoca'nın ayın daha faydalı olduğunu savunmasında ay ve güneşin temsil ettiği değerler de önemlidir. Güneş, gündüzü ay ise geceyi sembolize eder. Gündüzün aydınlığında bilincin bilgisi dâhilindeki davranışlarımız, gecenin karanlık ve sessiz uykusunda kendisini bilinçaltına teslim eder. Nasreddin Hoca'nın ayı, güneşten daha faydalı görmesi, aydınlanmamış karanlık yanlarımızın bilinir kılınmasındaki önemi belirtmek içindir. Gece insanın, ruhunun yarıklarından kendisini izleyebileceği bir ayna gibi olup, kendiliğinden kendi sesini duyabildiği, bir soluk kadar kendine yakın olduğu tek andır. Uykuya dalan beden, bireysel bilinçliliğini ruhun edilgenliğiyle değiştirdiği anda, bilinçdışı-bilinçaltından kopup, akla gelen sembollerin, devinimsel olarak sunduğu anlamlar dizgesi, ayın etkileşim düzeyiyle devreye girer. İnsan ruhunun bireyleşim sürecindeki gelişimini, bilinçdışının anlamlandırılması tamamlayacaktır. (Şenocak 2007: 60).

"Bütün mitolojilerin sahip olduğu işlev insanın kendinden kurtulmasına yardım etmek, öğrenmesini geliştirmektir." (Eliade 1992: XXI). Hayatı, zamanın kollarında benzeri sahnelerle yaşayan insanlar, farklılığı bireyleşim süreçlerinde verdikleri sınavların başarısıyla gösterirler. "Ayın ritimleri her zaman bir 'yaradılış' (yeni ay), arkasından bir 'gelişme' (dolunay), bir 'gerileme' ve bir 'ölüm' (aysız üç gece) belirlemektedir." (Eliade 1992: 65). Nasreddin Hoca da insanın, kâinatın mikrokozmosu olduğunu ifade ettiği şu fıkrasında, insan bedeninde ve ruhunda meydana gelen gelişmeleri, ayın ritimleriyle eşleştirerek açıklar.

Nasreddin Hoca bir gün memleketi Sivrihisar'a gider. Halk meydanda toplanmış, ramazan hilâli görünecek mi diye, olanca dikkatleriyle göğe bakmaktadır. Nasreddin Hoca, bir süre onları süzdükten sonra: "Çok tuhaf insanlar bunlar, bizim Akşehir'de ayın değil hilâli, tekerlek kadar büyüğü görünür de kimse başını bile çevirip bakmaz. Bunlar kıl kadar ayı görmek için toplanmışlar!" (Kabacalı 1991: 227-228) diye düşünür. Nasreddin Hoca bu fıkrada, zamanın yeniden doğuşuyla, insanın değişim geçirebilmesini ifade

ederken bizi, ruhumuza ağır ve eziyet gibi gelen kabul gören davranışları yapmaya yöneltir. Ayın hilal olması; başlangıçtaki “eksik insanı”, dolunay hâli ise bireyleşim sürecindeki çemberi tamamlamış “tam insanı” ifade eder. Nasreddin Hoca, insanlar arasında yalnızca ilk gelişimlerin alkışlanmasını, buna karşılık kemâle ermiş bir insan olabilmek için gayret sarf edilmediğini hilal-dolunay şeklindeki ay sembolizmi ile ironileştirir. “Kant da yukarıdaki yıldızlı göklerin sadece içimizdeki ahlaki yasanın bir sembolü –ahlaki benliğin, yani fenomenal olmayan, zaman ve tesadüfün ürünü olmayan, doğal, zamansal-uzamsal nedenlerin sonucu olmayan kısmımızın sınırlandırılmazlığını, yüceliğini, koşulsuz karakterini anlatmak için fenomenal dünyadan alınmış isteğe bağlı bir metafor- olarak kalmasını” (Rorty 1995: 60) düşünür. Nasreddin Hoca’nın savunduğu, fıkralarına yansıttığı görüş tarzı da dış dünyadaki sembollerle, iç dünyamızın derinleşen gelişimini açığa vurmaktır.

Ayın dolunay halleri, mitolojik insan için daha önemlidir. Bouto’de (Eski Mısır’da) çocuk dileyen kadınlar, doğurganlık mabedine kutsal ziyaretlerini dolunayda yaparlar. Euripides’e göre dolunay zamanı, evlenmenin ve Palladius’a göre de tohum ekmenin en uygun zamanıydı (Ateş 2001: 137-138). “İlkel açıdan zaman devrevidir, dünya devrevi olarak yaratılmakta, tahrip edilmekte ve doğum-ölüm-yeniden doğum cinsinden aysal simgecilik” (Eliade 1992: 66) pek çok anlatmaya dayalı türde sözsel ve düşünsel anlamda yaşamaya devam etmektedir. Nasreddin Hoca’nın fıkralarındaki amacı, insan topluluklarının “Eliot’un belirttiği gibi; değişmeyen derin ruhi tecrübelerinin özünü ifade eden mitlerle” (Kantarcıoğlu 1981: 46) mesajlarını iletebilmek, mesajın ironik etkisini geçmiş tecrübelerle pekiştirmektir. Hayatımıza anlam kazandıracak bu anı Eliot; “Geçmiş ve geleceği içine alan ebedi bir şimdiki zaman yalnızca kesişme anlarında yaşanabilir.” (Kantarcıoğlu 1981: 63) şeklinde açıklar.

“Yaşamda çelişki diye gördüklerimiz, belki de elektronun hem dalga hem parçacık olması gibi kabullenilmesi gereken bir gerçekliktir” (Dökmen 2005: 25). Nasreddin Hoca, fıkralarında yer yer cennet-cehennem, iyi-kötü, güzel-çirkin, ben-öteki, sağlık-hastalık, kaygı-huzur, kadın-erkek, yaşam-ölüm şeklindeki zıt unsurların birlikteliğine değinerek de kâinatın kurulu düzeninin insanı mükemmelleştirmeye yönelik olduğunu göstermeye çalışır. Böylece Nasreddin Hoca, metafizik anlamda, gerçeği görmekte geciken, “neden? niçin?” sorularının cevabını bir türlü bulamayan insanoğluna, tabiatta ibret gözüyle bakarsa bu soruların cevabını sezgisel olarak kavrayabileceğini anlatır. Kökleri metafizikte olan bilgi ile insana, kendisini sorgulamak için vakit ayırmasını öğütleyen Nasreddin Hoca, maddi dünyanın algısal içeriklerinden kopup, iç dünyasının derinliklerine çözünerek ilerlediğinde bireyleşim sürecini tamamlayan mükemmel insan olabileceğini ifade eder.

Nasreddin Hoca farklı bir fıkrasında kadın ve erkeğin, akıl ve gönül birliğinin merkezinde buluşarak birbirini tamamlamalarını, “yin-yang” sembolünün mitik ifadesiyle aktarır:

Günün birinde Timurlenk, Molla'ya, sarayda müneccimlik teklif eder. Nasreddin Hoca da: "Olur ama karımla birlikte. Çünkü benim karının sözü ile benim sözüm hep ters olur. Mesela ben akşam havaya bakıp, sabah yağmur yağacak dediğimde, karım hemen bakıp yağmayacak der. Kaç yıldır denemişim, ya onun dediği olur ya benim dediğim. Bu yüzden karım ve ben ancak bir müneccim olabiliriz" (Abdulla 1993: 360-361) diye cevap verir. Fıkroda, iki farklı ifadenin olmasını fiziğin kanunlarıyla açıklayacak olursak, söz konusu zıtlıkların ilâhi adaletin varlığı için gerekli olduğu sonucuna varırız. Dünyanın mikro-kozmosu olarak insan, tabiattaki bütün değişimlerin, örneklerin kendisinde mevcut olduğu küçük bir modeldir. Tabiata ibret gözüyle bakarsak, saklı gerçeklikleri bize çok yakın yerlerde çözümleyebileceğimizi görürüz. "Kuantum benlik" olarak tanımladığımız Nasreddin Hoca da fıkralarında, zıtlıkların birlikteliğini tıpkı elektronu oluşturan dalga ve parçacık misali iki ihtimalle örneklendirir. Ancak ikisi birleştiğinde, birbirini tamamlayarak elektron olurlar. Fıkranın sonunda Nasreddin Hoca'nın: "Karım ve ben ancak bir müneccim olabiliriz." (Abdulla 1993: 361) sözleri, kadın ve erkeğin, bir elmanın iki yarısı, "yin ve yang" ya da negatif ve pozitif kutupların birbirini tamamlaması gibidir. "İki eşit fakat karşıt güç olan yin ve yang birbirinden asla bağımsız değildir. Biz, hiçbir oluşumu, yin ve yang özellikleri bir arada olmaksızın açıklayamayız. Gündüz olmadan gece, gece olmadan gündüz açıklanamaz." (www.wikipedia.org). "Yin; dişi, yeryüzü, ay, karanlık, gece, dişil, negatif, statik, kış, soğuk, alıcı, yumuşak, içine alan, yang; erkek, gökyüzü, güneş, aydınlık, gündüz, eril, pozitif, dinamik, yaz-sıcak, sert, dışarı verendir." (www.e-kolay.net) Dünyanın da uyum içerisinde varlığını sürdürebilmesi, zıtlıkların uyumuna, çatışmaların başka bir değişle yin ve yang'ın dengelenmesine bağlıdır. Pervin Çapan'ın belirttiği gibi "Nasreddin Hoca'nın karısı da bağlı bulunduğu ve temsil ettiği değerler manzumesinin bayraktarlığını yapmaktadır. Fıkralarda Nasreddin Hoca'nın karısı daha çok aykırı, uyumsuz, anlayışsız, inatçı, çirkin ve çoğu zaman Hoca'yı tezyif eden davranışlarıyla sunulmaktadır. İkinci bir fıkra tipi olarak karşımıza çıkan Hoca'nın karısının, hayatın değişik tezahürleri karşısında takındığı tavır, sorduğu sorularla bunlara verdiği muzip ve nükteli cevaplar, Hoca'nın son sözde ortaya çıkan dâhice espirisine âdeta zemin teşkil eder. Hatta Saltukname'deki metinlerde geçen 'Ahiret bacısı' kimliğiyle, taşıdığı ruh asaleti ve ahlak olgunluğuyla, şerefli geçmişine bağlı, şuurlu fertler yetiştirme yolunda, bugün de rehberliğini sürdürmektedir." (Çapan 2005: 231-234).

Nasreddin Hoca, dışa dönük bir kişiliktir. İnsanın, kişilerarası ve kendisiyle olan diyalogunda araya girerek kaosu düzene çevirmeyi hedefler. "Keloğlan, Nasreddin Hoca gibi dışa dönük tiplerin asıl kavgaları, henüz ritmini bulamayan dış dünyayladır. Çünkü doğanın güçlerine egemen olamadıkça yeryüzünde tutunamayacaklarını tecrübeleriyle görmüşlerdir." (Özcan 2011: 4) Bu yüzden Nasreddin Hoca, zamanın şartlarına ve beklentilerine ironinin ardında cevaplar verir.

Nasreddin Hoca'nın bir gün dostlarına: "Ölürsem, beni tepe üstü, diklemesine gömün! Çünkü kıyamet kopunca dünyanın altı üstüne gelecek, o zaman da ben dosdoğru kalkarım!" (Tokmakçioğlu 2004: 213) demesi ölümden duyulan korkunun hafifletilmeye çalışıldığını gösterir. Horace Walpole; "Yaşam düşünenler için bir komedi, hissedenler içinse bir trajedidir." der (Goleman 1995: 28). Nasreddin Hoca ise bizlere, komedi ağırlıklı bir trajedi yaşatır. Nasreddin Hoca, düşünen ve sorgulayan bir kahramandır. Fıkralarından hareketle fiziki görünüşünü; şişman, göbekli, yuvarlak hatlı, yemeği seven, iştahlı, orta boylu bir yapıya sahiptir şeklinde çizebiliriz. Bu hareketsiz görüntünün ardında ise sivri dili, uzlaştırmacı düşünceli, keskin bir zekâyâ sahiptir. Böylece fiziksel görüntüsündeki hareketsizliğe karşılık düşüncelerindeki hareketliliğe dikkatleri çeken Nasreddin Hoca, geçmiş, kökene dö-nüş mitlerini mizahın ardındaki öğreticilikle okuyucuya sunar. Amacı, geçmişten bugüne değişerek gelen insanın, özde hep aynı besleyici kökene ihtiyaç duyduğunu göstermektir.

"Mitler hep bir yaradılışa ilişkindir; herhangi bir şeyin nasıl varlık bulduğunu anlatır. Miti tanımakla, şeylerin "kökeni" tanınır." (Ateş 2001: 13). Nasreddin Hoca, fıkralarında ölümü, mitolojik-sembolik anlamda "baş aşağı insan", yeniden hayata dönüşü ise "ayakları üzerinde insan" göndergesini kullanarak ifade eder. Burada da yine zıtlıklar üzerine kurulu bir anlam sembolizmi bulunmaktadır. "Mitolojide ölüm veya ölü baş aşağı insan grafiğiyle sembolize edilmiştir." (Ateş 2001: 187). Baş aşağı gömülen insanın, kıyamet günü ayakları üzerine düşüşü, ironik bir ifadeyle ele alınırken, mitolojinin, doğum ve yeniden yaratılışımıza dair yaşam merkezlerimizi etkileyen canlandırıcı gücünden faydalanılmıştır. "Shakespeare'in sanatın işlevine ilişkin tanımı; "Doğayı olduğu gibi gösterecek aynayı tutmak." şeklindedir. Bu aynı zamanda mitolojinin de tanımıdır. Mitoloji, uyanan bilinci kendini besleyen kaynakların gücüne inandırmaktır." (Campbell 1994: 14). Bu yüzden Nasreddin Hoca da insan hayatının "ilk" ve "asıl" başlangıcı olan doğum ve ölümlerle gerçekleşen yeniden doğumunun insan bilincindeki gerçekliklerini, hafızada canlı tutabilmek için mitolojiye yer verir. Eski Türklerde "tersine evren" inancı bulunmakta olup, ırmakların kaynağına doğru aktığı şeklinde tasavvur edilen bu âlem, Şamanizm ile bağlantılıdır. "Kuzey Asya halklarına göre öte dünyadaki her şey, bu dünyada olduğunun tersi şeklindedir. Bu dünyada gündüz iken diğer dünyada gecedir. Mezarlara konulan eşyaların baş aşağı veya kırılarak konulmasının nedeni aynı inanca dayanır. Bu İnanca göre, baş aşağı konulan eşyalar öte dünyada düzeldi; kırılmış eşyalar ise sağlamlaşır." (Önal-Erten 2013: 268) Nasreddin Hoca, seçilmiş bir kahraman olarak kolektif bilincin üretimlerinde, değerler dünyasını hafızalarda güncellemek adına sık sık mitik sembollere yer vermiştir. "Geleneksel anlatımlar ve uygulamalar, mitlerin, efsanelerin, eski inançların kodlarını yeni kuşaklara aktarma görevini üstlenirler. Sözlü anlatıların kahramanları, kendi çağlarındaki toplumların modelleri olma özelliğine sahiptirler." (Önal-Erten 2013: 264) Nasreddin Hoca her dönemde yaşatılmış ve halkın kendi

sözünün temsilcisi olmuştur. “Şifahi kültür içerisinde oluşan eserlerimizi bilinçdışının yansımaları olarak kabul ettiğimiz takdirde bu eserlerde Türk milletinin ortak zihin özelliklerinin birçoğunun simgesel anlatımlarını görmemiz mümkündür.” (Özcan 2003: 77). Türk mitolojisine dair göndermeler yapan bilge Nasreddin Hoca, ters motifi ile bir anlamda, öte dünyanın yeni bir doğum olduğunu ifade ederken, evrensel nitelikli mesajlar da vermektedir.

Batıl inanışlar, çeşitli din ve inanışların etkisi ile halk arasında yaptırım gücü kazanan algılanış biçimleridir. Fıkralarda, Nasreddin Hoca'nın da yer yer mizahın güldüren yanı ile ele aldığı batıl inanışlar, mitolojik döneme seyahat etme, geçmişi hatırlatma açısından dikkate değerdir. Nasreddin Hoca, fıkralarında günümüz halkı arasında uygulanmaya devam eden inanışların geçmişteki din ve inanışların etkisine bağlı olduğunu yaşanmışlıklarla örnekler.

Nasreddin Hoca, ne zaman çamaşır yıkamaya gitse yağmur yağar. Bu duruma şaşırarak ve çözümler üretmek isteyen Hoca, satıcıya sabunları göstererek: “Şu peynirden bana bir okka ver.” (Fuat 2004: 146) diyerek, mizahın gücüyle başına gelen tesadüfi, komik olayın üstesinden gelmeye çalışır. Halk arasında da bazı hanımlar ne zaman cam silseler, ne zaman kedi mangalın dibine girse yağmur yağdığından şikâyet ederler. Şüphesiz bu tesadüfi olaylarda Şamanizm inanışının etkisi vardır. “Komediyi doğuran gözlem, bir dış gözlemdir.” (Bergson 2006: 89) Nasreddin Hoca da toplumda gözlemlendiği bu vb. gibi olayları, ironik bir dille ele alırken okuyucuyu güldürür. Nasreddin Hoca'nın konu ile ilgili örneklerini, eğer ölürse tersine gömülme vasiyet etmesini (Tokmakçioğlu 2004: 213), oğluna eşinin adını vermesini (Arslan-Paçacıoğlu 1996: 131), eşiğine ters binmesini söylemesi (Tokmakçioğlu 2004: 211) vb. gibi çoğaltabiliriz. Söz konusu fıkralar bize, Kalafat'ın belirttiği halk arasındaki “ters geleneğini” hatırlatır. Halkın yağmur duasında, elleri ters çevirerek kuraklığın tersine çevrilmesini ve yağmurun yağmasını dilemesi, namazda dua ederken elleri ters çevirip düzelterek başa gelen/gelecek felâketleri yeraltına göndermeyi arzulaması, “Çayeli'nde elçiliğe giden kimsenin iç çamaşırını ters giyerek işinin olacağına inanması” (www.yasarkalafat.com.tr), annenin nazar değmesin diye çocuğuna atletini ters giydirmesi, vb. gibi uygulamalar günümüzde varlığını sürdüren mitolojik kökenli inanışlardır. Ters geleneği ile “Olumsuzun olumsuzluğu gidererek olumluluğu doğurabileceği mantığı ile hareket edilmiş olunur.” (www.yasarkalafat.com.tr)

“Keloğlan, Nasreddin Hoca vb. gibi tipler, epiğin kahraman kadrosunun cesameti karşısında sıska, gülünç ve komik; aynı zamanda mitik dünyanın figürlerini tuzağa düşüren aldatici kişilerdir. Günlük hayatın ihtiyaçlarıyla uğraşmaktan yorgun düşen bu karakterlerin kahraman olmak gibi bir dertleri yoktur.” (Özcan 2011: 5) Onlar, bilek gücüyle değil akıl gücüyle savaşan, zekânın üstünlüğünü tartışarak yarışan toplumların öncüsüdür. Devir, soylu kahramanların bilge düşünceleriyle ayakta kalabildikleri, hızlı ve ilk

düşünenin hayatta kaldığı zamandır. Başka bir deyişle devir, hilebaz zamandır. Nasreddin Hoca, “Dünyanın ortası” fıkrasında, mitolojik öğelere dönüşü tercih eder. Böylece geçmiş, köken mitleri, zamanın ihtiyaçlarına karşılık vermek ve mesaj iletmek amacıyla yeni bir söylemle diriltir:

Akşehir’e gelen papazlar, Nasreddin Hoca’ya sorarlar: “Hoca Efendi, dünyanın ortası neresidir?” Nasreddin Hoca da: “Eşeğimin ön ayağının bastığı yerdir, inanmıyorsanız ölçün!” (Kabacalı 1991: 237) şeklinde ironikle karışık bir cevap verir. Fıkranın Akşehir halkı arasındaki cevabında ise *Nasreddin Hoca: “Dünyanın merkezi, şu anda benim bulunduğum yerdir.”* der.

“Bireysel varlığın tek gerçekliği, tüm dünyasal varlığın toplu olumsuz merkezi olan, dünyanın merkezine devinimsel ve doğrudan olarak kutuplanmıştır. Kısacası, yaşamda içinden atılmış ve ölümden de içine düştüğümüz merkez. Çünkü bireysel varlığımızın olumlu oluşuyla, içinden atılmamız gereken olumsuz bir kutbumuzun olması gerekir. Ve bizim olumlu bireysel varlığımız parçalandığında ve öldüğümüzde, bizim hakiki bireysel çekim merkezimiz, dünyanın çekim merkezine yenik düşer.” (Lawrence 2004: 262). Nasreddin Hoca’nın: “Eşeğimin ayağının bastığı yer.” şeklinde ironik bir dille işaret ettiği merkez, ölüme yenik düşen bizlerin yeraltındaki öte mekânıdır. Yaşam ve ölüm adlı bu iki zıt kutup, her bir insanın ömrü boyunca yaptıkları düelloyu, kazanıncaya kadar devam ettirirler. Sonuçta, merkezin çekim gücüne yenilen beden, üzerinden defalarca, çiğneyerek geçtiği ayaklarının altındaki mekânı kendisine yurt edinir ve her iki kutbun kesişme noktası, merkezin kutsal bir şekilde oluşumunu gerçekleştirir.

Nasreddin Hoca’nın: “Dünyanın merkezi, şu anda benim bulunduğum yerdir.” şeklindeki tanımlamasından ise, her varlığın yer ile göğün birleştiği dairesel bir alanda, bulunduğu noktanın kendisi için bir yaşam merkezi oluşturduğunu anlıyoruz. Bu merkez, daireselliğe bağlı olarak dünyanın neresinden ölçülürse ölçülsün birbirine eşittir. Evrenin merkezi olan insan, meydana gelen olayların şekillenmesinde de etkin bir merkez oluşturur. Yalnız, ölümden kaçışla kendimizi avuttuğumuz yaşamdaki bu üstünlüğümüz, karşı konulamaz ölümle birlikte yerini, tek bir merkeze doğru yöneltir. Hepimiz, farklı merkezler oluştururken, ölümle birlikte varlıklarımızın, sonsuzluğun aynı merkezî çekim alanı içerisine doğru sürüklendiğini hissederiz.

“Dünyanın göbeği, sonsuzluğun enerjilerinin zamana karıştığı doğum noktasıdır.” (Campbell 2000: 52). Dolayısıyla bu doğum noktası, yokluğun ve yanılısamanın, varlığa ve gerçek olana kavuştuğu anın ifadesidir. “Evdeki ocak, tapınaktaki sunak, dünyanın tekerleğinin göbeği ateşi yaşamın ateşi olan Evrensel Anne’nin rahmidir.” (Campbell 2000: 55). Her ölüm, yeni bir doğumun başlangıç noktasıdır. Yaşam ve ölümün kesişiminde, yeni bir doğumun, dirilişin tezahür ettiğini görürüz. Dolayısıyla “Kozmik tekerin çemberinden merkezine yerleşerek” (Guenon 2001: 50) bilgelik vasfına ulaşan Nasreddin Hoca, bahsettiği “dünyanın merkezi/orta nokta” olduğunu söylerken mükemmel dengenin, ilahi adaletin merkezine işaret eder. İnsan, nerede

olursa olsun her zaman dünyanın merkezi olacaktır. Çünkü merkezi fonksiyonellik özelliğinden dolayı bütün eylemleri söze, dile ve düşünceye büründürecek tek ironik varlık, insandır.

Nasreddin Hoca, söz konusu fıkralarda, bireyleşme sürecindeki değerlere, örf ve âdetlere, mitoloji ile değinerek geleneğin diriltilmesine hizmet ederken, yer yer geçmiş ve gelecek arasında şimdinin rolünü de değerlendirir. Günümüz insanının ihtiyacını yeni bir söylemle karşılamaya çalışan Nasreddin Hoca, akıl, zekâ, ironi ve gülme unsurlarıyla geçmiş ve şimdinin mukayesesini yapar. Gelenek, bireyi/toplumu tarih sahnesinden silinmekten ve ötekileşmekten/yabancılaşmaktan koruyan oluşturucu ve yapıcı bir kaynaktır. Mitlerin her kültürde yeniden yaratılması ile taşıdığı bu derin anlamlar, toplumun geçmişe duyduğu özlemlerin ifadesidir. Nasreddin Hoca'nın zamanın hilebaz dönüşümlerinde mitolojik anlatılarla problemleri çözümlemesi, hafızalarımızda geçmişi güncellerken geleneğin dirilmesine ve yaşatılmasına sonsuza kadar gönüllü rehberlik etmesindedir. Yaratıcı düşünce gücüne ve ideal insan vasfına sahip olan Nasreddin Hoca, mantık ve gönül dünyasını ortak noktada birleştirmeyi hedefleyen, okuyucusunu ironi ve mizah unsurlarıyla güldürürken düşündüren, evrensel anlamda mesajlar vererek hatalarını düzeltme imkânı veren “yüce bir birey”dir.

KAYNAKLAR

- ABDULLA**, Behlül (1993), **Dava Yorgan Davası (Molla Nesreddin Letifeleri)**, Yazıcı Yayınları, Bakı.
- ARSLAN**, Mehmet- PAÇACIOĞLU, Burhan (1996), **Letâ'if-i Hoca Nasreddin**, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas.
- ATEŞ**, Mehmet (2001), **Mitolojiler ve Semboller Anatanrıça ve Doğurganlık Sembolleri**, Aksiseda Matbaası, İstanbul.
- BERGSON**, Henri (2006), **Gülme/Komiğin Anlamı Üstüne Deneme**, Ayrintı Yayınları, İstanbul.
- CAMPBELL**, Joseph (2000), **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, (çev. Sabri Gürses), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- ÇAPAN**, Pervin (2005), “Nasreddin Hoca'nın Karısı Tiplemesi ve Ebu'l-Hayr Rûmî'nin Saltuknâmesi'nde Çizilen Manevi Portre”, **I. Uluslar Arası Akşehir Nasreddin Hoca Sempozyumu (Bilgi Şöleni) 6-7 Temmuz**, Akşehir, 229-234.
- DÖKMEN**, Üstün (2003), **Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati**, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- DÖKMEN**, Üstün (2005), **Yarına Kim Kalacak? Evrenle Uyumlaşma Sürecinde Varolmak Gelişmek Uzlaşmak**, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- ELIADE**, Mircea (1992), **İmgeler Simgeler**, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Gece Yayınları, Ankara.
- FUAT**, Memet (2004), **Nasrettin Hoca Fıkraları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

GOLEMAN, Daniel (1995), **Duygusal Zekâ/Neden IQ'den Daha Önemlidir?**, (çev. Banu Seçkin Yüksel), Varlık/Bilim Yayınları, İstanbul.

GUENON, Rene (2001), **Yatay ve Dikey Boyutların Sembolizmi** (çeviren: Fevzi Topaçoğlu), İnsan Yayınları, İstanbul.

HALICI, Feyzi (1994), **Şair Burhaneddin'in Nasreddin Hoca'nın Fıkralarını Şerheden Eseri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.

KABACALI, Alpay (1991), **Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca Hayatı Kişiliği Fıkraları**, Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul.

KANTARCIOĞLU, Sevim (1981), **T. S. Eliot'un Şiirlerinde İnsanın Kendisini Gerçekleştirme Teması**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

LAWRENCE, David Herbert (2004), **Ruhsal Çözümleme ve Bilinçdışının Doğaçlaması**, (çev. Erol Esençay), İlya Yayınevi, İzmir.

ÖNAL, Mehmet Naci- **ERTEN**, Aslı (2013), "Türk Halk Kültüründe Öte Dünya Tasavvuru", **AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Semih Tezcan'a Armağan, *Cilt:13, 261-292*.

ÖZCAN, Tarık (2003), "Oğuz Kağan Destanının Kahramanlık Mitosu Bakımından Çözümlemesi", **Milli Folklor**, C.8, sayı: 57, Bahar, 76-81.

ÖZCAN, Tarık (2011), "Modern Bir Öncü: Keloğlan", **Bilig**'de yayım aşamasındadır, 1-12.

RORTY, Richard (1995), **Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma**, (çev. Mehmet Küçük-Alev Türker), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

ŞENOCAK, Ebru (2007), **İronik Yaşamda Sonsuza Yürüyen Kahraman: Nasreddin Hoca**, Mozaik Kültür Sanat Vakfı ve Dünya Eğitim Sağlık Kültür Derneği Yayınları, Konya.

TOKMAKÇIOĞLU, Erdoğan (2004), **Bütün Yönleriyle Nasrettin Hoca**, Geçit Kitabevi, İstanbul.

ZOHAR, Danah (2003), **Kuantum Benlik**, (çev. Seda Kervanoğlu), Doruk Yayınları, İstanbul.

www.e-kolay.net

www.yasarkalafat.com.tr